

BRUKS- ANVISNINGEN

NR 42 – DECEMBER 2020

Medlemsblad från Åkers Hembygdsförening

www.akershembygd.se

Läs även: **Ordförande har ordet**

TV-kocken hittade sin historia i Åker

Axelssons anekdoter

Äventyret Djupa Holmsjön

Vi tar en tur runt Åkers Bergslags mest avlägsna sjö

Ett annorlunda år

Hembygds museets ansvarige Pehr Bengtsson blickar bakåt mot ett högst ovanligt museiår och inser att suget efter verksamhet varit extra viktigt.

Hur har säsongen på museet varit detta ovanliga coronaår?

– Mycket blev ändrat, säger Pehr Bengtsson. Städdagarna kunde inte genomföras som normalt med två dagar och 10-15 deltagare per dag utan nu blev det fler samlingar med max fem personer per gång. Men det gick bra och vi hann med, men de trevliga lunchstunderna med en större grupp var vi nog många som saknade.

– Museets dag, som 2019 drog 5-600 pers, varav drygt 350 besökte museet, blev det i år inget av på grund av pandemin. Pandemin innebar också att vi inte öppnade förrän i juli.

– Alla bokningar som var gjorda blev inställda och några nya var det sparsamt med. Två bokade mindre grupper var det som blev av och då i början av september. Totalt blev det cirka 80 personer mot ett vanligt år då de bokade besöken med guidning brukar vara mellan 3-400 personer.

– Under juli hade vi dessutom två skolor ungdomar som hjälpte oss som värddar i museet. Jag har uppfattningen att detta drag var uppskattat av besökarna. Kommunen betalade dem och efter utbildning och självstudier fungerade det mycket väl. Hoppas vi kan få till detta även nästa år. Inte minst med gamlingar som värddar var

ungdomarna guld värda i coronatider.

Några minnesvärda händelser?

– Det jag kommer på är besöket av släktingar till Ebba Lennholm/Nordström (Ebbas bror Karls barnbarn bl a). De kontaktade oss 2019 med några frågor som väckte intresse och gjorde att jag började forska lite kring henne. Det hela slutade med ett långt brev till dem och därefter en artikel i *Bruksanvisningen* (nr 40). Detta i sin tur innebar att de besökte oss i somras och ville se de olika föremål vi har kopplade till Ebba och hennes tragiska öde. De uppskattade besöket väldigt mycket och det kändes som man gjort något gott.

Ni hade två nya utställningar, en om Riddarholmskyrkans torn och en om dagens produktion på Styckebruket, hur har de funkat?

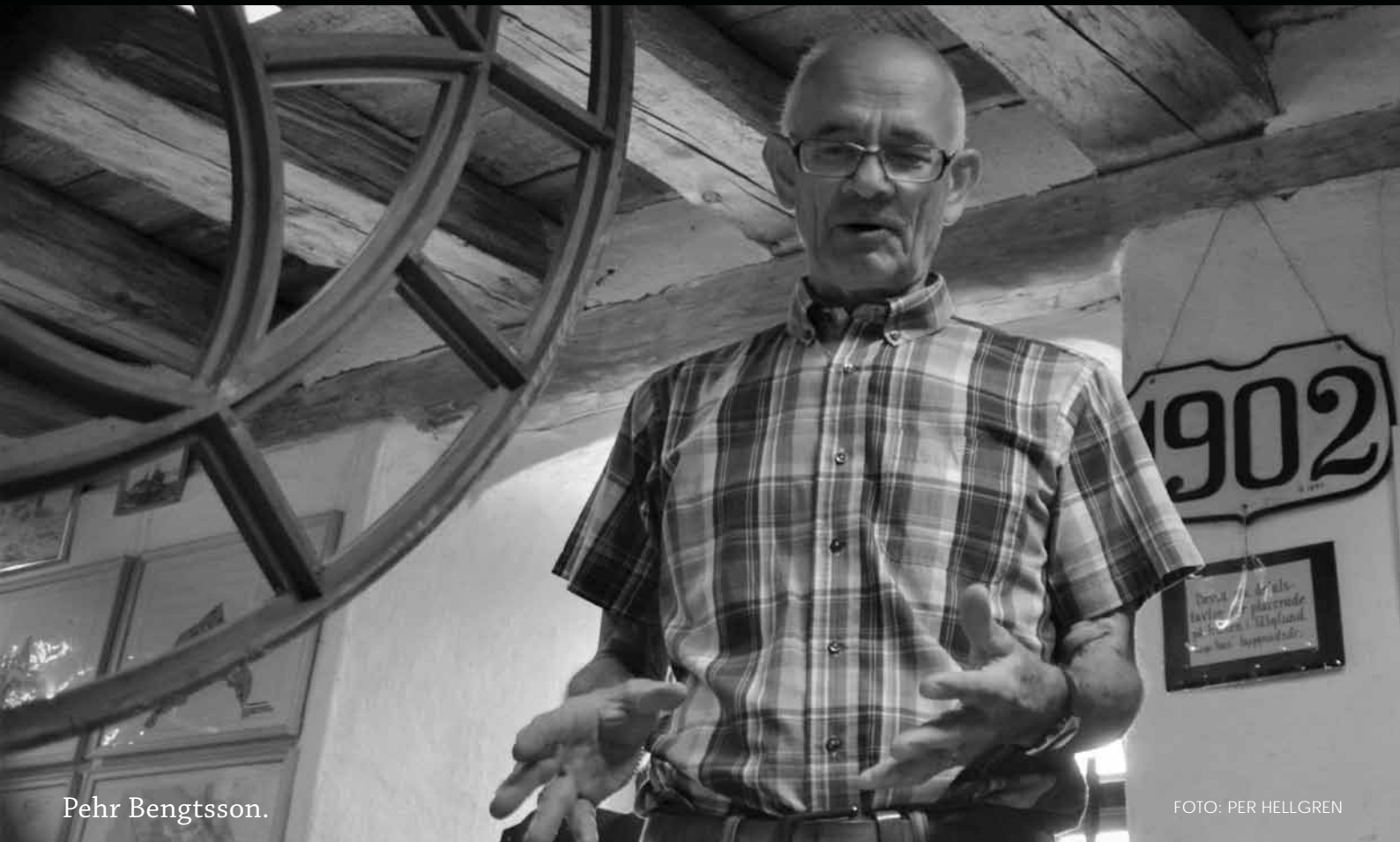
– Flera kom just för utställningen om Riddarholmskyrkans torn. Den är bra, men blev aldrig riktigt färdig i år. Jämfört med tidigare är den dock ett riktigt STORT steg framåt och ännu bättre ska det bli.

– Att vi nu kan visa på dagens produktion vid bruket gör att vi knyter ihop vår historia på museet. Filmer och beskrivningar ger en bra bild av dagens verksamhet. De som var intresserade av vad som nu sker verkade vara mycket nöjda, men

Bruksanvisningens redaktionsråd består av Sten Hellgren, Tomas Larsson och Pelle Johansson.

Layout och design görs av Per Hellgren; perhellgren@hotmail.com.

Omslagsbild: Djupa Holmsjön fotograferad av Per Hellgren inifrån vindskyddet på sjöns östra strand.

Pehr Bengtsson.

FOTO: PER HELLGREN

de flesta var mer intresserade av vad som skedde förr. Denna del av utställningen är dock viktig tycker jag och ska nu permanentas. Efterhand kommer den att uppskattas allt mer tror jag.

Vad har ni på museet dragit för lärdomar i år?

– Främst tre saker. För det första: Propageras det för "hemester" måste det finnas något att göra. Våra vandringsleder har varit besökta, men även en plats som museet är viktigt att ha öppet. Här är stora ytor och lätt att hålla avstånd. Vi kör även nästa år trots att pandemin troligtvis är kvar.

– För det andra: Ungdomsvårdar är bra. Det visar på att det inte bara är "gamlingar" som tar emot och är intresserade. Positivt och får gärna en fortsättning.

– För det tredje: Vi måste börja tänka på hur vi skall ordna med toalett i framtiden. Baja-Majan är idag en nödlösning (ha ha).

Hur var antalet besök på museet jämfört med tidigare år?

– Naturligtvis totalt färre. 2019 var det 1081 besökare och i år 562. Dock, under hemesterperioden (juli) var det närmare 400 besökare jämfört med dryga 200 i fjol. Så visst behövs det att museet är öppet ett sådant här år.

Vad planerar ni inför nästa säsong?

– På grund av pandemin och restriktioner har vi inte kunnat genomföra vårt erfarenhetsmöte som vi har varje höst. Där diskuteras säsongen som gått och planeras för kommande säsong. Just nu tror jag inte vi gör några nya utställningar. Utställningen om Riddarholmskyrkan ska bli klar och i övrigt tror jag att energin kommer läggas på underhåll av fotoutställningarna. Dessutom brukar det alltid tillkomma en del skyltar som lite mer omfattande berättar om föremål och verksamheter. ■□

Ögonblick i Åker

Nyinköp. Bilden visar AB Åkers Styckebruks första bil inköpt den 19 maj 1920 från Philipsons Automobilaffär på Sibyllegatan 9 i Stockholm. Det är en Dodge av årsmo-
dell 1920. Den bistre mannen bakom ratten är **Otto Gladh**, betjänt och chaufför på
Åkers Styckebruks herrgård, där han arbetade åren 1919-1921 åt bruksägare **Jeanne
Nyblaeus** och hennes man **Gustaf Nyblaeus** som är den som tagit bilden. I år är det
100 år sedan bruket köpte sin första bil.

Har du något att berätta?

Eller något du vill att vi ska skriva om i Bruksanvisningen?

*Du kanske har en bild, en pryl, en teckning, idé eller ett minne
som berör Åker och som du vill delge dig av för läsarna.*

Hör av dig i så fall!

Kontaktperson: Sten Hellgren, 072-229 73 17, sten.hellgren@gmail.com

För varje vecka som gått under hösten har vi ställt in evenemang som vi hade hoppats kunna genomföra, men icke sa Nicke. Många av programpunkterna ligger kvar för ev. genomförande 2021.

Glädjande är att våra vandrings-leder är rejält upptrampade vilket innebär att det varit "folkvandring" i skog och mark. Det ser vi också när det gäller åtgången av våra broschyrer som tryckts upp i omgångar, vilket är glädjande. Stånggångsleden, som varit vattensjuk på sina ställen, har nya dragningar med allt vad det innebär i förbättringar. Tack till er som gjort det möjligt!

Mycket kommer att hända i Folkets Hus om tankegångarna får "jobba" fullt ut. En ombyggnad för en stor summa pengar är på gång i framtidens hus för att kunna uppfylla kraven på en bredare verksamhet, allt enligt kommunens samordnare. Kanske föreningarna också kan komma med på ett hörn. Vem vet?

Ingenting i december kan genomföras förutom vår försäljning av 2021 års almanacka där vi som vanligt står utanför Åkers blommor (som också fortsättningsvis kommer att sälja den) i början av december.

Vår sista programpunkt blev lyckad, nämligen Arkivens dag den 14 november, med lagom besökare på behörigt avstånd och några nytillskott i medlemsmatrikeln som grädde på moset. Utan evenemang under året har vi fått fler nya medlemmar än tidigare år vilket känns konstigt, eller vad säger ni? Människor värnar kanske mer om hembygden i dessa tider. ■

Håll koll
på vår hemsida och
Facebook
för alla evenemang
i coronatider.
God Jul

Äventyret Djupa

Skogs promenader har blivit den nya folksporten under detta coronaår där hemmasemestern firat sina största triumfer på över 60 år.

Per Hellgren har därför till fots utforskat Djupa Holmsjön, en av de mest perifera sjöarna i Åkers Bergslag.

Text & foto: Per Hellgren

Holmsjön

Ända sedan jag var barn har Djupa Holmsjön haft ett mystiskt skimmer kring sig. En lite skrämmande dragningskraft rent av. Man cyklade aldrig dit för att ta ett dopp när man var barn, som man kunde göra till Talludde vid Visnaren eller Sandvik vid Göksjön. Den var på tok för avlägsen för det.

Sjön tycks dessutom alltid befinna sig någonstans ute i perferin på alla kartor. Ute i kanterna hör den hemma, lite bortglömd, långt bort från allfarvägarna och de stora turiststråken.

På den Ekonomiska kartan från 1958 över Holmsjötorp befinner sig sjön precis i östra skarven. På hembygdsföreningens karta över Åkers Bergslag (se sid. 18) hänger den på ett hår nere i vänstra hörnet. På Domänverkets stora orienteringskarta över Åkers Bergslag, som sitter uppsatt här och var ute i terrängen, ingår sjön med nöd och näppe i kartbilden. Som om den egentligen inte hör hemma där.

Dess karakteristiskt spolformade kontur, med de långsmala vikarna i norr och söder samt den lilla ön i norr med sitt kisande öga, går att känna igen varhelst den dyker upp.

Somliga kanske till och med skulle ifrågasätta att Djupa Holmsjön är en Åkerssjö över huvud taget, den ligger ju i Gåsinge socken. Men den finns faktiskt med på alla kartor över Åkers Bergslag, om än som något av ett bihang.

Så, vad är det då som fascinerar mig så med Djupa Holmsjön?

Ja, till att börja med namnet.

Som barn slogs jag genast av detta spännande namn. Den heter ju faktiskt *Djupa Holmsjön*, vilket implicerar att den är – tja, djup. Hur djup den i själva verket är ska vi återkomma till.

Barndomsminne

Detta coronaår är första gången jag besöker Djupa Holmsjön sedan barndomen. Minnet från den tiden är nästan Harry Martinsonskt idylliskt i sina täta avkroksheta bilder: en emaljrent svirrande blåhimmel, solgassiga berghällar och järnhaltigt vatten som rostpenslat bergsidorna i tusentals år, om än klart nog att se bra i med ett cyklop. Insekter som vrimlar omkring i luften överallt.

Men då, alldeles när 1980-talet låg hoppingivande färskkrispigt framför oss, var jag på tok för liten för att våga mig på några större djupdykningar i sjön. Jag minns att jag försiktigt kasade nerför hällen och höll mig alldeles intill strandkanten, som uteslutande bestod av rundhällig granit. Utanför den steniga botten hägrade det stora ogenomträngliga mörkret och det omtalade djupet.

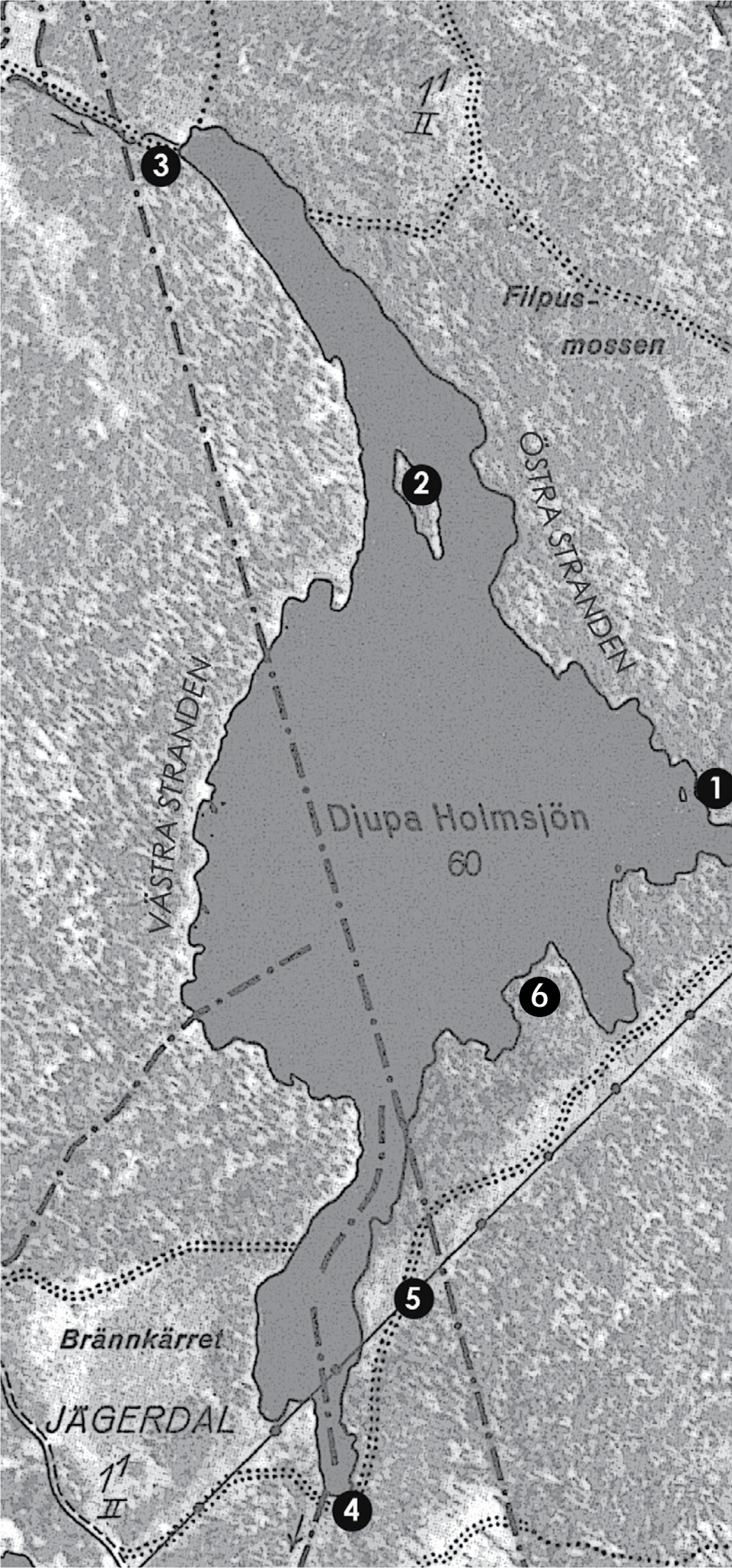
Vattnet var kallt, även om luften var varm, och min blektaniga kropp frös omedelbart. Jag tittade ner under vattnet några gånger och fick syn på en orange sak. En dykargubbe i alganlupen plast, halvt demolerad, som låg där i allt det brunfärgade och glänste uppfordrande. Längs stränderna, skog överallt. Så långt ögonen nådde. På höstarna

Karta till höger: Ekonomisk karta 1958: Holmsjötorp, Lantmäteriet.

Teckenförklaring Karttecken

- Rr 00
- Riksgräns med riksröse
 - Länsgräns
 - Gräns för domsaga och stad med egen jurisdiktion
 - Gräns för stad under landsrätt, köping eller annan kommun
 - Gräns för jordregistersocken (även gräns för område med fasthetsregister såsom för stad)
 - Gräns för by, hemman eller jordregisterenhet med särskilt namn
 - Gräns för fastighet, även sänjedelningslott
 - Anm. Avbruten gräns i vatten anger, att gränsen ej är fastställd*
 - Gräns för nationalpark, friluftsområde m.m.
 - Allmän väg, körbanan minst 6 meter
 - " " " 4,5-6 "
 - " " " mindre än 4,5 meter
 - Enskild bältre körväg, körbanan minst 2,5 meter
 - Enskild sämre körväg, körbanan dock beredd
 - Sämre brukningsväg
 - Anlagd cykelstig
 - Gångstig
 - Järnväg, normalspårig; elektrifierad
 - Järnväg, smalspårig
 - Förorts- (industri-) bana
 - Våg över järnväg
 - " under "
 - Korsning i plan
 - Tunnel
 - Flottbro
 - Rörlig bro
 - Spång
 - Färja
 - Kanal med sluss
 - Vattenfall
 - Fors
 - Strömriktning
 - Bäck
 - Grund i vattenytan
 - Flottningsränna
 - Linbana
 - Hamm
 - Lastageplats
 - Fyr
 - Sjömärke (stångmärke, båk, kummel)
 - Större kyrka (verkliga formen)
 - Mindre kyrka eller kapell
 - Ödekyrka
 - Boningshus
 - Hus, ej avsett till boningshus
 - Kraftledning med transformator
 - Gruva
 - Vattenkvarn
 - Väderkvarn
 - Såg
 - Större brädgård, virkesupplag
 - Fridlyst botaniskt naturminne
 - " geologiskt "
 - Kulturhistoriskt märklig byggnad
 - Måstolpe eller minnessten
 - Fasta fornlämningar; enstaka och flera

2 e HEDBERGA

Djupa Holmsjön är ett fint utflyktsmål med cykel från Åkers Styckebruk. Det är ungefär en och en halv mil dit beroende på vilken väg man tar. Väl framme väntar denna visuella belöning.

åkte man dit med morsan och farsan för att plocka bär och svamp. Skogarna runt sjön var stora nog att gå vilse i.

Återkomst – Sommar

Den 10 augusti detta år återvände jag till Djupa Holmsjön för första gången sedan barndomen. Cyklade dit. Jag hade parkerat bilen vid herrgården i Åker och trampat upp på skogen. Tog vägen över Mörtsjön, Orienterarstugan, Eklundstorp, vidare rakorna upp mot Kalkbrovägen, gamla banvallen förbi Flintsjön och ner över skogen förbi Dammsjön till Kalkbro. Därifrån stora breda grusvägen via Harsjön, Eklund och ner söderut den lilla biten till Långkärr där man tar in höger över kärret

och upp i skogen.

Till höger i backen upp på tallmon ligger en spökligt gisten liten stuga i grandunklet. Väldigt övergiven. **Lars-Göran Thunblad**, som i ungdomen ofta besökte Djupa Holmsjön för sol och bad, har berättat för mig att det är hans morfar **John Johanssons** gamla jaktstuga. Johansson hade jakten på Eklunds och Långkärrs marker en gång i världen tillsammans med **Emil Jansson**. Stugan var från början ett hönshus på Styckebruket som Johansson flyttade upp och inredde som sommarhus vid Täpplund, några hundra meter sydost om Eklund, där familjen Thunblad hade sommarställe. Sedan flyttades det till nuvarande plats. Man passerar

denna relik från gångna tider och får sedan fortsätta ett par kilometer upp på skogen. Vägen är knagglig, tuff och löper i en stor vid båge över höjden som är späckad av fuktig barrskog. Vägen tar slut vid kraftledningsgatan där en vändplats breder ut sig. Längre kommer man inte med fordon (dock är infart till denna väg förbjuden med bil, men cykel går nog bra). Därifrån får man promenera ner till sjön, ett hundratal meter.

Den 10 augusti var en strålande vacker och het dag. Inte en bil eller människa i sikte. Skyltar om fiske förbjuden. Hett solgass, precis som i mitt vitflimrande barndomsminne av platsen. Och. *Det såg precis likadant ut.* En konserverad oas, ett stelnat ögonblick ur förflutenheten. Inte som vid alla de andra sjöarna där man badat och strövat som barn och numera mest återser med fasa – Visnaren, Göksjön, Bredsjön, Mörtsjön, Marvikarna – alla kantade av ödsligt flugsurrande kalhyggen. Djupa Holmsjön känns fortfarande orörd.

Återkomst – Höst

Den 29 oktober återvände jag ytterligare en gång till Djupa Holmsjön. Hade bestämt mig för att gå runt hela. Den är inte så stor, bara runt 1,2 kilometer lång, men dess strandlinje är kurvig. Betydligt kurvigare än kanten på de flesta andra Åkerssjöarna.

Promenaden tog lite över två timmar. Då gjorde jag några utfall inåt skogen till också, bland annat upp mot Finnsmossen och Starrkärr, annars höll jag mig strikt till strandlinjen, alldeles

Högsta punkten på östra stranden.

vid vattnet. Och runt en sjö som Djupa Holmsjön går detta ganska bra, bara man har gummistövlar, lite kondis och oömma kläder.

Östra stranden

Jag började promenaden från berghälarna vid platsen där man kommer ner från vändplanen, mitt på den östra stranden alltså, se karta sid 9. **1**

Där finns numera ett grovhugget vindskjul uppbyggt med bänkar och en grill i. Jag gick till höger, följde alltså stranden motsols, norrut. Här och var låg båtar med repade skrov uppdragna och fastkedjade upp och ner.

Klippbranter på östra stranden.

Ön ute i gattet sedd från norr ner mot fjärden i Djupa Holmsjön klädd med hungrande vegetation ser nästan idyllisk ut i den orörda vildmarken.

Tallskogen löper runt hela sjön, kapslar in den. Våtsvarta stammar på västsidan, torrare och ljusst mossanlupna på ostsidan. Där är tallskogen låglänt och tunn, trots att den ser gammal ut. Tallmons anorektiska produktivitet gör sig påmind. Raka ludna stammar bara.

Somliga tallar närmare vattnet förefaller växa direkt på granithällarna, krokigt hungrande i sjövinden.

Topografin längs östra stranden är ytterst varierad. Höga förkastningar och klippavsatser som sätter äventyrets prägel på miljön avlöser sumpiga sänkor med brinnande höstgult starrgräs och klantigt hoprafsade bävernästen. Vid ett tillfälle faller jag ner i ett slurpigt bäverhål med hela benet, lyckas makligt ta mig upp igen, lite våtare om byxorna.

Därefter fler klipputsprång som liknar skärpningar men nog är vanliga förkastningar, höga mossrufsiga rundlar som avlöses av ett sumpigt kärr med drunknande björkar längst i norr, där sjön bildar ett smalt sund som på kartan liknar en liten tapp. Ute i sundet, vid porten till den lilla fjärden, ligger en ö likt en stor vilande val, klädd med trött vegetation. **2** Ön får sjön att te sig än mer idyllisk med välslipade bergytter runtom.

Längst upp i norr kan man så här års enkelt runda kärret inne i viken, gå rakt igenom det rent av, eftersom det är lågvatten. Lagom då man kommit runt krönet hörs ett märkligt porlande up-

pifrån skogen. Det är en bäck som livligt strömmar fram genom gräs, stenar och buskage, likt en kallkälla. ③ Det är vatten uppifrån Finnsmossen och Långtarmsängen som kastar sig ner genom skogen. Längst nere vid sjön skummar snöliknande bubbel upp i stora moln där det rörliga vattnet slår sig till ro och långsamt fyller på.

Västra stranden

Västra stranden är även den kantad av berghällar och kroniskt hungrande tallar. Blickar man inåt skogen upp- enbarar sig en hypnotisk spegelsal, en oändlighet av raka stammar. Tittar man åt andra hållet, ner i vattnet, ser man stenbotten genom vattenytan och det lätt bärnstensfärgade vattnet brunfärgat av humus. Ingen ävja, inga sjöväxter som letar sig upp till ytan, därtill är vattnet alltför näringsfattigt vilket också gör Djupa Holmsjön till en ovanligt trevlig badsjö med sin skrovliga stenbotten, sina släta rundhällar som man kan tassa ner ifrån utan att mötas av otrevliga överraskningar.

Västra stranden är aningen vildare än den östra. Man vadar fram genom skrevhög ljung, blåbärsris och överblommad skvattram och överallt ligger träd fällda av bävern. Den rikliga tillgången på skvattram gör att man åkallar Harry Martinsons ordrika flöde om växten i *Svärmare och harkrank*. Där skriver han, att lägga ansiktet bland dess fränt osande grenar ”är som att bada i det överdrivna, det överspända, och förhäxade.” Lukten är nästan

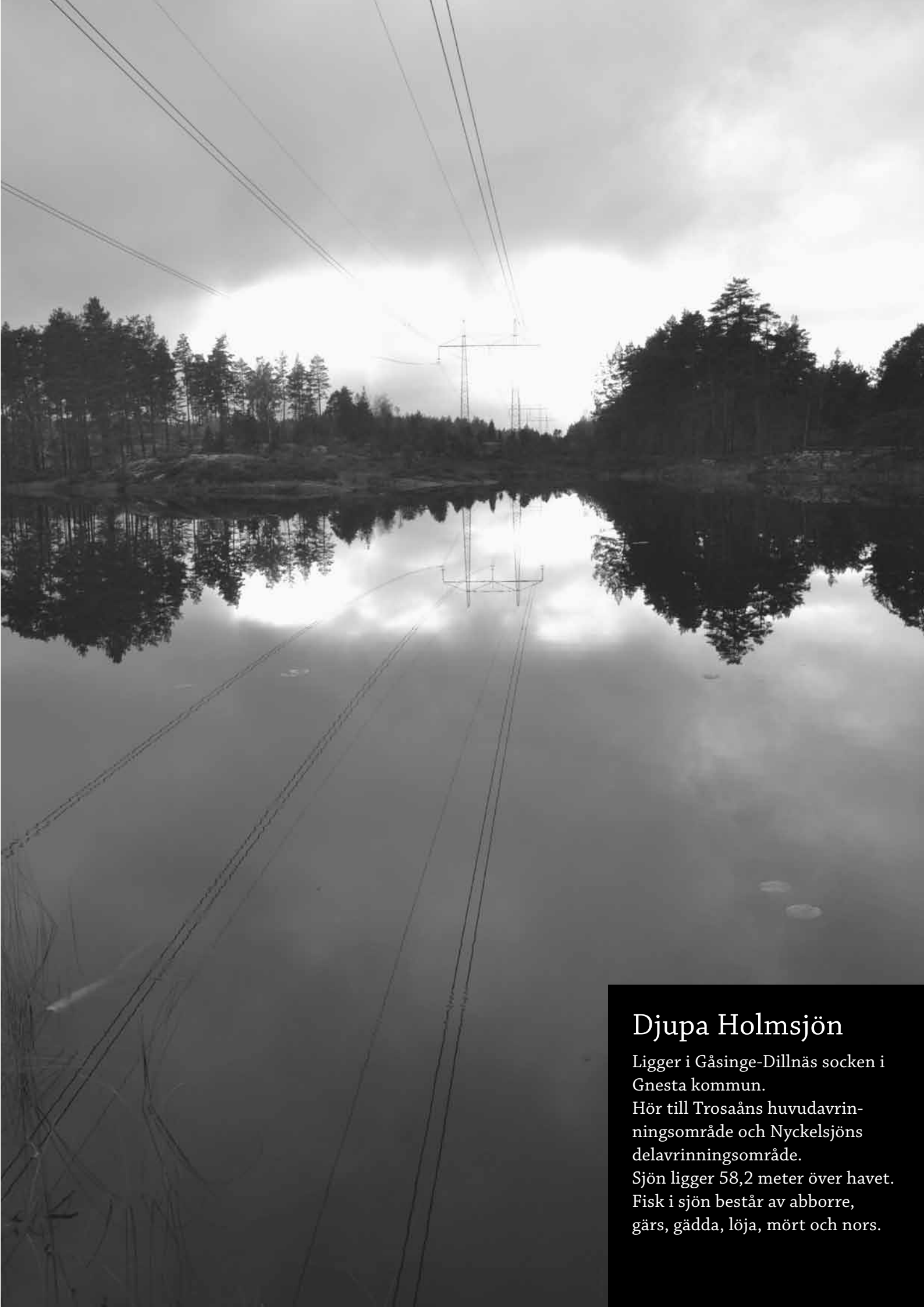
skrämmande, ”dess brännande lustgaser hettar i näsan” och den ”luktar hett som en brunstpust ur trollbergen”, för att ta ett berömt citat. Förr i världen användes skvattram mot mal, som ölkrydda och för att bota värk.

Höga träd förvandlade till avbarkade gråa jätteskulpturer skjuter ut i vattnet. Snårig pors repar byxorna med sina hårda spön. Den växer överallt här. Återigen gör sig Harry Martinson påmind. I *Midsommardalen* skriver han om vägen över ett starrkärr där porsen växer hög ”och den är de svenska vildkärrrens lavendel. Dess lukt är inte från som getporsens, men vänlig i sättet, avstämd och vildsval, blomsamlingarna är enkla och vackra, bladen förnäma.”

I en svacka passerar jag genom yviga kärrhäckar av pors, den når mig över midjan men viker undan för min framfart. Martinson menar att ”hela Vasatidens allmogetid luktar på något sätt av pors”. Det är emellertid inget jag tänker på då jag tar mig igenom den vid västra stranden.

Rätt var det är kommer man fram till en tyst kollapsad bäverbunker i en vik. Ett evigt gnagande arbete avslöjar byggnadskonsten. Men jag ser inte till några djur alls under min promenad, bara spillning av älg och rådjur. Inga fåglar. Det mesta ser övergivet och dött ut. Som efter ett krig. Eller om det bara är höstens vila som gör sig påmind i naturen.

Djupa Holmsjön

Ligger i Gåsinge-Dillnäs socken i Gnesta kommun.

Hör till Trosaåns huvudavrinningsområde och Nyckelsjöns delavrinningsområde.

Sjön ligger 58,2 meter över havet.

Fisk i sjön består av abborre, gärs, gädda, löja, mört och nors.

Stengrynnor kikar upp här och var på östra strandens sydsida, slipade av miljontals år av vatten och vind och istider. Vackra sommardagar kan man simma ut till dem och lägga sig att sola.

En bit in på västra stranden syns plötsligt spår av människans brutala framfart; röjningsstigar, där skogsmaskinerna tuggat sig fram då man tog ner gamla storskogen för många år sedan. Mattor av pinnkross avlöser svackor med vattenpusslar i mossan, ett Verdun i miniatyr.

I övrigt finns inga större stigar att gå på närmast stranden. Men skogen är framkomlig, gles och vänlig, mjuk vitmossa dämpar för fötterna. Här och var får man plöja sig igenom porsen och hållarna är hala för gummistövlarna denna våtdrypande höstdag. En tur runt Djupa Holmsjön är inte motståndslös.

Geologiskt mästerverk

Sjön tycks inkapslad av berg, ett geologiskt mästerverk, som en stor grå balja kantad av skog. En valk av granit löper längs nästan hela stranden runt om. Tillfälligt avlöst av kärr i norr och söder ger sjön intryck av att vara en spricksjö. Man får genast känslan av att man befinner sig på en platå. Enligt Lantmäteriet är höjden cirka 60 meter över havet.

Längst i söder smalnar Djupa Holmsjön av ordentligt och man måste runda sydspetsen genom ännu ett kärr där sjöns avrinning ner mot Nyckelsjön bildar en smal tarm till å som kallas för

Östra stranden.

Gott om klippor på sydöstra stranden.

Västra stranden.

Pors på västra stranden.

En sjö i marginalen. Längs ner i vänstra hörnet, strax ovanför teckenförklaringen, ligger Djupa Holmsjön på Åkers Hembygdsförenings karta över Åkers Bergslag.

Sågbäcken, omgiven av ett ogästvänligt starrkärr. **4**

Jag visste till en början inte hur jag skulle ta mig fram på denna plats, men väl där visar det sig att det finns en bred och bastant bro lagd mitt ute i den slygiga terrängen. Bred nog att köra ett terrängfordon eller en skogsmaskin över. Kraftledningsgatan är röjd för inte så många år sedan, spåren efter röjsågarna syns fortfarande på stubbarna man lätt snubblar över.

Tittar man på satellitbilder på

Google går denna kraftledningsgata som ett brett ljusst band över hela landskapet, spikrakt. **5** Denna 400 kilovoltsledning, som löper från Enköping i norr till Norrköping i söder, finns med på Ekonomiska kartan från 1958, baserad på flygfoton från mitten av 50-talet då ledningen byggdes. Man ser den snitta tvärs över flera sjöar i området. Längre norrut går den över Bredsjön, Mossjön och Nedre Marviken vid Ulva. Därifrån viker ledningen av norrut och passerar bakom Gröna slätten och Forsa

såg där man lätt ser den inifrån Åker.

Djupet

Väl tillbaka på sjöns östra strand tänker man att det bara är en kort snutt kvar till utgångspunkten. Inte om man tänker följa sjökanten, visar det sig. Just denna sista bit kurvar och ormar sig fram likt ett stycke av den norska Atlantkusten. **6** Grynnor och kobbar kikar upp ur det grå vattnet likt sjöodjur och knotiga tallar växer återigen direkt på de välvda våta berghällarna. Här och var syns resterna av en grillstund i det vilda. Klipporna är populära platser för utflykter.

Då är den västra stranden betydligt ödsligare. Sommardagar är den också skuggigare och inte lika utflyktsvänlig. Det är besvärligare att ta sig dit också, svärmiga kärr måste passeras på alla sidor.

De sista hundra metrarna består återigen av ett träsk med skimrande björkstammar, granar och vass. Drygt två timmar har promenaden tagit. Man är lite stum i låren av allt klängande

runt välta trädstammar och klippavsatser, allt upp och ner och all anspänning för att inte halka omkull. Väl framme blir det choklad och bulle med utsikt över spegelblänket i höstskymningen. Och man frågar sig om inte Djupa Holmsjön ändå är en av Åkersskogarnas vackraste platser.

Sedan var det djupet ja.

Jag har ännu inte simmat ner längs sjöns botten, såsom jag har för vana när jag badar i sjöar, men enligt uppgifter från SMHI:s mätningar 2009 är sjön som djupast 24,3 meter medan medeldjupet är 8,5 meter.

Detta kan jämföras med Marvikarna, spricksjöar omgivna av höga bergsbranter som jag alltid tänkt på som väldigt djupa: Nedre Marviken (som går från Ulva till Långa Edet) är 15,1 meter som djupast, Mellan Marviken (Långa Edet till Krampan) är 22,7 meter djup och Övre Marviken (Krampan till Laxne) 10,3 meter som djupast.

Så nog verkar allt Djupa Holmsjön göra skäl för sitt namn. ■

Hitta till Djupa Holmsjön

Enklast är att ta vägen till Kalkbro. Därifrån följer man vägen söderut mot Hulda/Solvik. När man kommer fram till sågverket vid Eklund tar man höger mot Solvik och kör några hundra meter fram till Långkärr där man svänger tvärt till höger efter brev-lådorna. Observera att infart med bil inte är tillåten för obehöriga. Vill man promenera eller cykla upp på skogen till sjön är det några kilometer.

Per Hellgren, Vildmarksreporter

När strypsjukan drabbade barnen i Åker

Pehr Bengtsson drar en historisk parallell mellan dagens corona-pandemi och 1800-talets difterisjuka där barnadödligheten var hög.

Text: Pehr Bengtsson

Ar 2020 lär vi minnas som året då Corona-pandemin vände upp och ned på vår tillvaro, även om det varit en krusning på ytan jämfört med vad tidigare pandemier inneburit. Men för våra förfäder behövdes ingen pandemi för att skapa oreda och stor sorg. Det fanns andra sjukdomar med mer lokal spridning som ställde till det ännu mer än vad Covid-19 gjort. En av dessa var strypsjukan som emellanåt kunde drabba en socken under några år. Det var just vad som skedde i Åker för 160 år sedan.

Det började den 8 augusti 1861, då **Anna Amalia Sahlin** avlider. Hon är då sex år, en månad och tio dagar gammal enligt Åkers dödsbok för 1861 och hon är dotter till skomakare **J. Sahlin** och hans hustru **Anna Lindborg** i Skäve. Dödsorsaken är strypsjukan.

Under hösten dör ytterligare tio

barn i strypsjukan, alla i åldern 1 till 10 år. De sista sex barn som dör i Åkers socken detta år avlider alla i strypsjukan. Barndödligheten var hög vid denna tid, totalt under 1861 dör 19 barn i Åkers socken. Elva av dessa dog på hösten i strypsjukan.

Namnet strypsjukan kommer av att sjukdomen gav andningssvårigheter genom tjocka beläggningar i svalg och luftrör som gjorde det svårt att andas med stor risk att kvävas till döds. Numera heter sjukdomen officiellt difteri och vi vet att den orsakas av ett gift från en bakterie. Sjukdomen var vanlig i Sverige ända fram till 1940-talet och dödade tusentals barn, enligt Rikshandboken Barnhälsovårds hemsida. Bättre hygien och den allmänna vaccinationen som startade på 1950-talet innebar att sjukdomen nu är mycket ovanlig i Sverige.

55	"	22	1	Hilda Josefina d. af J. C. Sjöberg, f. af Hagberg S. Sjöberg.	3	5	4	1				Strypsjukan
56	"	20	1	Carl Edward, S. af H. W. Malmquist & Anna Anders d. Sjöberg	1	2	9	1				Strypsjukan
57	"	22	1	Johan August, S. af J. Hennigst & P. Åkhlund d. Sjöberg	1	9	19	1				Strypsjukan
58	"	28	1	Carl Fredrik S. af Sj. Mrs. C. Scholm St. Bonk	2	9	27	1				Strypsjukan
59	"	29	1	Erika Christina d. af Snick: N. Peterssons Beata Sjöberg Brusthök.	7	3	7	1				Strypsjukan
60	Nr.	11	+	J. B. Fredrik Eriksson Nr. 5299 Korsb. Barn Korsb. Barn	1		15					Strypsjukan

Bild från Åkers dödsbok: Åker (D) F:3 1861-1880. Bild 6

Men hur gick det då i fortsättningen med strypsjukan här i Åker? Följande år, 1862, är det nästan 60 procent, eller 20 av 35 barn mellan 1 och 11 år, som avlider i strypsjukan/difteri. Under 1863, fram till i september, dör ytterligare elva barn i strypsjukan av totalt 32 avlidna barn för hela året. Den sista att i denna omgång dö av strypsjukan var dottern till Bruksarbetaren **C. J. Ersson** och hans hustru **Christina Blomquist** i Erikslund, **Emma**, som avled den 26 september, endast 3 år och 8 månader gammal.

Under de två år som strypsjukan drabbade barnen i Åker dog 42 barn av sjukdomen. Om nu strypsjukan ebbade ut så tog i stället scharlakansfeber över som främsta dödsorsak. Under hösten 1863 avlider 16 barn i denna sjukdom och i början av 1864 ytterligare tre barn innan även denna sjukdom ebbar ut.

Barndödligheten var vid denna tid hög. Under åren 1861-1863 avlider totalt 86 barn i Åkers socken och av dessa är det således 42 som dog i strypsjukan.

Ett annat sätt att beskriva det är att under 1862 dör 65 barn och vuxna i Åker samtidigt som det föds 74 barn. Nu var dödligheten extra hög 1862 beroende på just strypsjukan, men året efter är det 54 som dör och 74 som föds så folkmängden ökade inte så mycket trots många födslar.

Andra vanliga dödsorsaker var vid mitten av 1800-talet magkräfta (dvs. cancer i magtrakten), kikhosta, scharlakansfeber och väldigt ofta lungshot (tuberkulos, tbc).

Kanske kan det i tider av Covid-19 vara till lite hjälp att tänka på vad våra förfäder fick stå ut med för dryga hundrafemtio år sedan. ■

Hembygdsföreningens Pehr Bengtsson med kocken Marcus Aujalay utanför Bruksarkivet i somras.

TV-kocken hittade förfäder i Åker...

Namnet **Marcus Aujalay** kanske ni känner igen, stjärnkocken som är domare i det populära TV-programmet Sveriges Mästerkock. Men vem är **Carl Hay** och vad har dessa herrar gemensamt?

Carl Henric Hay (även Haij) kom till Styckebruket på hösten 1797 och hade då under "inskolningen" tjänst som bokhållare. Den 1 maj 1798 utsågs han till inspektör, en tjänst han hade till sin död den 30 december 1807. När han avled, endast 46 år gammal antecknades bland annat följande i Åkers dödsbok: "... denne wärdige och

ärans man, som saknas och sörjes af alla, var blott illamående i 2ne dygn och dog förmodligen af slag, kl 8 f.m".

Slag är detsamma som hjärnblödning eller hjärtslag.

Carl Hay var född i Udenäs i Västergötland i juli 1761. Han gifte sig 1802 med "änkan **inspektorskan Törner** på Länna Bruk". Hon hette Car-

...med hembygds- föreningens hjälp

olina Christina och var född Thyselius. Deras enda barn Carl föddes i juni 1803. Fortsätter vi att följa familjen Hay in i våra dagar så finner vi vår stjärnkock Marcus Aujalay.

Av denna anledning kontaktades jag av ett TV-produktionsbolag som undrade om det fanns något om Carl Henric Hay i brukets arkiv. Nu blev det min tur att leta bland alla handlingar och nog fanns det spår efter Carl Hay. Det första spåret var från 1797 när han kom till bruket och därefter återkommande

i handlingar såsom Avräkningsböcker och Journaler. Mest spännande var nog ändå de över fyrahundra brev som Carl Hay själv skrivit till Bruksägaren **Joachim Daniel Wahrendorff**.

Mer om vad som hände vill jag inte berätta, men under våren kommer programmet "Vem tror du att du är" i SVT 1. Det får du inte missa!

Jo, en sak till, observera Marcus slips i programmet, den kommer spela en intressant roll!

Pehr Bengtsson

Cykelreparatören berättar

Anekdoter av Lars Axelsson

Lars Axelsson (1920-2013)

Lars Axelssons pappa var en av skogvaktarna vid Styckebruket. Familjen bodde i Rappstugan, det första av husen på Raden vid Styckebruket. Här föddes Lars 1920 och han kom att bli Åker trogen hela sitt liv. Redan i slutet av 1930-talet övertog han cykelverkstaden som låg längs Forsavägen. Lars blev med tiden känd som cykelreparatör, uppfinnare och hembygdsvän. Tillsammans med Bertil Andersson, Börje Eriksson och Harry Lindblad var Lars med att starta upp Torsdagstramparna. Lars avled i februari 2013. Här nedan och i kommande nummer av Bruksanvisningen återfinns några av Lars många anekdoter.

Pehr Bengtsson

Skumma älgaffärer med Gottfrid i Källtorp

Det var under kriget i början på 40-talet som Gottfrid i Källtorp hade skjutit en älg och första dagen det var lovligt ringer han till slaktar Knutsson och frågar om han vill köpa älgkött, jo visst vill jag det säger Knutsson men tillägger att den är väl färsk för annars vill jag inte ha den. Den är skjuten på morron betyder Gottfrid så Knutsson kom med sin gengasbil, granskar älgan, betalar och kör hem men upptäcker då han börjar stycka den att köttet är surt, så han på telefon och ringer till Gottfrid och är förbannad, hördu du nu har du lurat mej, det där köttet var gammalt, det får du ta tebaks. Så det var bara för Gottfrid att erkänna som det var och mot kvällningen far han med häst och flakvagn

för att hämta köttet och betala tebaks och efter ett par stora supar blev dom vänner ändå. Men nu var det värsta kvar, det var ransoneringsstider och inte rådligt att bli ertappad med obesiktat kött, beredskapsposterings fanns här och var och Länsman kunde ju tänkas vara ute, men hur det nu var så lyckades Gottfrid att osedd krångla sej hem ifrån Marietorp till Källtorp på slingriga bakvägar. Under natten eldades rökuren upp, köttet hängdes in och fick en riktig genomrökning varefter Gottfrid far till Stockholm och säljer den begärliga varan med god förtjänst.

Lars Axelsson